

Villanó öröm

RÁBA GYÖRGY: ROVÁSOK

„Hallod-e, csont, a csöndet? / Összekoccannak a molekulák” — József Attila költeménye, a *Téli éjszaka* e részlete önkéntelenül emlékezetünkbe villan, ha Rába György hatodik verseskönyvét, a *Rovásokat* forgatjuk, melynek leggyakoribb szavai közül való éppen a *csont* és a *csönd*. Mondanom sem kell talán: ennek nem az az oka, hogy Rába mindmáig nem engedte el tanítómestere kezét; már fiatalon teljességgel önálló hangú költő volt, s csupán egy-két olyan, másokkal közös tulajdonság mutatható ki verseiből, amely nemzedékének egy jelentős részére jellemző; mindezek nem annyira stílári sajátosságok, hanem inkább mentalitásbeliek. Ilyen az európaiság, mint eszménykép, a háború okozta haláltudat és a némán is tüntető békekövetelés, a műfordítói munkával is kimunkált, nagy műveltség, s mindazoknak az elődöknek és idősebb pályatársaknak megbecsülése, akik egyöntetűen bátorították őket, Babistól Weöresig, Jékelyig.

A József Attila-idézet, úgy vélem, azt a lírikusi magatartástípust is összefoglalóan érzékelteti, mely a vers szorosabban vett „anyagát”, s annak megformálását is meghatározza: az úgynevezett objektív költészetről van szó. Erről sokféle, egymással ellentétes meghatározás született már, hiszen ahány „objektív költő”, annyiféle lehetséges. Mégse mondjunk le a definícióról — legalábbis vegyünk alapul két, egymást dialektikusan kiegészítő — s nem egymást kizáró — alaptípust: olyan világ-érzékelés, amelyben a költő empátikusan azonosul a dolgokkal (még a holt tárgyakkal is), és olyan önérzékelés, amely az egyén determináltságát a világ dolgaiban (az élettelen tárgyakban is) szemléli. Mindkét változat „megengedi” az ismeretelméleti dualizmust, de míg a tudattól függetlennek elismert valóságot mindenképpen megköveteli, addig a szolipszizmust (a „szubjektív monizmust”) bármely változatában elutasítja.

Íme Rába Györgynek és néhány nemzedéktársának „hozzászólása” ehhez a kérdéshez: „Szivárog a csontok beszéde / a sejtjeiden át meg át” (Rába György); „Én szeretem az anyagot, s gyakran gondolok csontjaimra” (Nemes Nagy Ágnes); „a magamnál több: csak az vagyok én” (Tóth Eszter); „szemből, mint gazdátlan ág, kicsüng a pusztuló világ” (Pilinszky János — itt „a semmi ágán ül szívem” József Attila-i képletét szinte visszajára fordítva szemlélhetjük!) — és Rákos Sándornál sem kellene az ide sorakozó példákért sokáig keresgélni. Tőle azonban inkább a *Ras Shamra* torzói című költemény mottóját idézem: „A béke védelmében írtam (. . .) s egy háborúban elsikkadt nemzedék újra megszólaló költőinek ajánlom!” Ennek alapján azt mondhatjuk, hogy e költőnemzedéket nem is elsősorban valamilyen közös program, a kétségtelenül meglevő ízlésbeli és műveltségbeli hasonlóságok fűzik össze „nemzedékké”, hanem egy hatalmas, személyüktől független negatívum: a fiatalon megtapasztalt, általános, világháborús létfenyegetettség. S ezt megtoldhatjuk a *költői lét* további fenyegetettségével, hiszen többségük (jobbjaik) az ötvenes években hallgatásra ítéltetett, s csak műfordítói vagy más, marginális tevékenységet folytathattak.

Az emberi lét végessége a költészet mindenkori témája; középponti kérdéssé azonban olyankor válik, ha az emberi viszonyok is veszélyeztetik az egyén létbiztonságát, s a veszélyeztetettség az egyén életszeretetével párosul; ha tehát van miért félteni a léte.

Rába György költészetében rendre kimutathatók az örömkétség színes ismérvei. Okkal és joggal emlegetik kritikusi verseinek szikárságát, intellektuális elmélyültségét, szüksézszerűségét, aforisztikus tömörségét és tárgyiasságát — s hozzátenném: képi hermetizmusát, más szóval imaginárius rejtjelességét, mely rendkívül visszafogott,

rejtőzködni szerető, férfiasan szemérmes — önmutogatástól, tetszegtől mentes — költői természetére éppúgy utal, mint modern formakultúrájára. Nem tudok azonban olyan kritikáról, melynek szerzője észrevette volna a játékosság, a gyermeki kedély, a humor és pajzánság jelenlétét Rába könyveiben. Nem csoda, hiszen versei — nagyobb részükben — a szorongató haláltudatról, a háborús emlékek múlhatatlan fájdalomáról, a szerelemben szerzett csalódásokról, a magánosságokról, sőt az elárult és elárult ember borúlátó szemléletét ismét kínjairól szólnak.

De nemcsak ezekről! Rába költészete nem csupán ilyen érzelmi forrásokból táplálkozik, s nem pusztán ezek hiteles megformálásával szerez híveket, az idő előrehaladtával egyre többet. Igaz, hogy a „negatív” érzések támadhatatlan hitelessége már önmagában emberarcúvá tenné költészetét —, de az nemcsak ezektől emberarcú. Észre kell venni azt a lényegi tulajdonságát, hogy eredendően *köze van* a „pozitív” emberi értékekhez — majdnem azt mondtam, hogy az „emberi nagysághoz”, de Weöres már hatálytalanította ezt a szót, nyilván mert ebben az évszázadban annyi-féle törpeségre és hitványságra ráakaszották ezt a karácsonyfadísz, úgyhogy nyugodt szívvel mellőzhetjük.

Miről van szó tehát? — Lapozzuk föl az előző kötetben, a *Lobbanásokban* a *Káromlás Scott kapitányért* című költeményt, s megérthetjük: „(..) a Déli Sarkon csak második / a földön milliárdodik / te egyszeri aki voltál égbolt / két embernek oly mindegy vagy tíz milliónak / diadalív himnusz együttérés” — itt valóban nem arról van szó, hogy mi a mérhető „nagyság”, hanem hogy az a Valaki, akihez a költő beszél, mit jelent neki, a költőnek — és érdemes tovább idézni: „(..) akivel a mínusz időkben / együtt futott kutyaszívem”. Az emberi érték itt nem valakinek a favorizálását jelenti, mint valláspótlékként működő sztárkultuszra hajlamos korunkban oly sokszor, hanem a *nekem fontos ember* értékét, azt a „neves” vagy „névtelen” Valakit, akihez egész lételemmel közöm van.

A költő által kifejezett „pozitív érzelmek” vizsgálatául érdemes nagyító alá venni azokat a verseket, versrésztöketeteket vagy akár csak szavakat, amelyekben viláldzik a kedély, felpiroslik az öröm, a felnőtt lelkületében megszólal az egykor volt gyerek vagy ifjú. Itt csak részben utalok azokra a régi versekre, amelyek írásakor a költő még fiatal poéta volt, mint a felejthetetlenül szép *Indian nyárra* (1948), melyben „Vitorla-pötty bukdácsol a tavon, / száll az ember kató-bogár reménye, / hajós kedvünket fűti Badacsony / burgundija zátonyosan vidékre”, s ahol a „Valahol Európában éltem én” tudata egy egészségesnek tudott gyerekkort, szinte egy elsüllyedt édent idéz föl és búcsúztat el. Vannak későbbi versei, melyek — mint például a *Gyermekrajz* az 1969-es *Férfiágra* kötetből, vagy az *Amulat* a négy évvel későbbi *Lobbanásokból* — váratlanul feltörő, tiszta forrásként kínálják az örömteli élményt. Az utóbbi éppenséggel a tárgyaltan, a lélek és a test titkos rejtekeiből feltámadó, boldog érzés megfogalmazhatatlan érzését rögzíti: „Néhanap / fejem fölött egy surranás / soha ilyen rőt tollakat (..) fajtáját nem ismerem / nevén nem nevezhetem / már újra boldog vagyok / mezszyetlenül önmagammal találkozom”.

Az új kötet is bővelkedik az efféle részletekben — többnyire a rezignált közérzet-kivetítések ellenpontozásaként, de meglepődünk, ha önmagukban szemléljük őket: milyen gazdag Rába költői kedélye, nemcsak borongásaiban (az is gazdagság!), hanem a derűs szemléletmód gracilitásától a kamaszos hedonizmusig terjedő örömkészségben is: „cinke-fogással” rögzíti a gyorsan múltót, mely viszont „csendíti a szív érceit”; „út közben hol herdáltam el a nevetést” — kérdezi másutt; „az alvó boldog önvésztesei”-ről, az önfeledtségről is tud; „az örök fű már egyenesedik” — utal ismét a gyerekkori „indian nyár”-ban megálmodott „nagy vadászmezők”-re; a „mennország”-nak „még ma is ma is megcsillannak rajtam halpénzei”; „bordáim közt verdeső fióká”-nak mondja szívét; „a test madárpróbája odafenn” — ez is valami boldog, jelképesen értendő „föltreplülésre” utal; „A magába-vadult / gyümölcsfa rostjain / szivárog gömbölyű / piros száz nevetés” — mindezt csupán a kötet első húsz oldaláról gyűjtöttem össze. Szó sincs tehát arról, hogy Rába valamino szikkadt kedélyű, szárazon intellektuális alkat volna. Az, hogy valóban „sziká-

ran" építkező, visszafogottan érzelmes és erősen intellektuális költőnek mondható, nem a kedély valaminő egysíki és szürkésen borongós színezetéből adódik, hanem az egyes versek és az egész kötet szerkesztéséből.

A derű pillanataiban, vagy a derűs emlékek fölelevenítésének pillanataiban szó-kincse szívesen magába foglal enyhén archaikus és rusztikus elemeket, vagyis már szóhasználatával a múltra utal, s olyan dolgokat és cselekvésformákat emleget, amik a lélek gyermeki tartományaiban őrződtek meg. Ilyen például a „dobj belé egy fillér varázslatot” sor, a „csergetegek regéi” szókapcsolat, a *Hóember* egész, tárgyias részletességgel ábrázolt testi valója, a „kicsiny motyó”, a „patyolat ing”, „az út mentén a szerencsejáték / törökméze tűzi parádéja” összetett képe, a „rikogó papírtrombiták”, a „pityang-pehely”, a „szembogárban villanó öröm” (akkor is, ha így folytatja: „nem jut elém újra soha”); még egy szép jelzős szerkezet álljon itt a bőség-gel folytatható felsorolásban: „kengyelfutó szívem”.

Mint mondtam, ezek az ellenpontosítás eszközei, mert a könyv alaphangulata igenis a szorongás, a haláltudat vagy halálsejtem, és egy pillanatra sem akarom azt a látszatot kelteni, hogy most anakronisztikusan utánozni kívánom az ötvenes éveknek azokat a jóakarató esztétáit, akik mintegy megmagyarázták a „pesszimista költők” bizonyítványát. Csupán azt szeretném jelezni, hogy Rába az *élet felől* tekint az elmúlásba, hogy halálra koncentrációja nem az élet iránti közömbösséget jelenti, hanem az értékek veszteségét méri. És a stíluselemzés szempontjából még az a tanulsága lehet a sok mesés, legendás, gyermekies, álomszerű versrészlet meglétének, hogy a költő itt-ott a szürrealizmussal rokon vonásokat visel. De ez sem ilyen egyszerű, hiszen a szürrealisztikus (legszívesebben így mondanám: „Chagallos” vagy „Klee-s”) elemek nem az egész vers álomszerűségét adják összességükben és szerkezeti összefüggéseikben, hanem csupán álomszerűen földéztett emlékképekre *utalnak*; nem annyira újraélésről, mint inkább felidézésről van szó, mely egyúttal a távolság érzékelése, sóvár és gyakran iróniába átcsapó nosztalgia. Erre az ironikus jellegre álljon itt egy négysoros példája:

◇
*Egykori szerelem
kifordított tarisznya
varratai között
mézeskalács-illat*

(Tünt idillre)

Itt is a rusztikus, gyermekies képzet, a mézeskalács, a tarisznya; de szinte olyan távolságban a költői „én”-től, amekkorát Adrian Leverkühn érezhet a Doktor Faustus kicsiny Nepomukjával szemben, amikor meghatottan hallgatja a kisfiú sajátos beszédjét, melybe sok tájszó vegyül, s „Tisztes, ódon szavak is fel-felbukkantak mondatfűzésében”, mint írja Thomas Mann. Csupán annyiban irónia ez, hogy jóvátehetetlenül megnőtt a távolság szemlélő és szemlélt között; közöny, cinizmus nem árnyékolja ezt a viszonyt, ellenkezőleg, mintha ebből a távolságból lehetne csak igazán — pontosabb szóval: *véglegesen* szeretni, a vershez visszatérve nem az „egykori szerelem”-nek a tárgyát, hanem magát a szerelmet, s vele az ifjúságot, magát az életet.

*

„Hallom ahogy a föld kopik” — ilyen sorokat csak véglegessé szűrt tudás birtokában mondhat költő, az, akinek már tapasztalaton túli tapasztalata is van elég ahhoz, hogy egyben lássa önmagát és a világot, hiszen a saját „kopásáról”, az élet-tartalékok „kopásáról” éppúgy szólnak ezek a szavak, mint a földéről, melyet lép-teinkkel koptatunk életünk hosszán, s világméretekben egyre inkább fölélünk, tönkreteszünk. (Emlékezzünk csak Vörösmarty szavaira: „Az ember fáj a földnek”!)

Rába György *Seneca sirfeliratául* írja egyik versét; „Gondolj mindig a halálra, hogy ne féljed soha” — az ókori bölcs e szavai nemcsak e vers, hanem az egész

kötet mottójául állhatna. A sírfeliratot azonban — sejtésem szerint — valamelyik tanítómesterének vallott barátjával is asszociálja. Egy másik versében, ahol szellemi testvérbátyját, Rónay Györgyöt búcsúztatja el, ars poetica-értékű mondattöredékre bukkanunk: „(.) az egy hangotok / vagytok csupán ezt az üzenetet / hordozta mind bukdácsolóbban” (*A hírnök*). Hogy is végződött az előző kötet, a *Lobbanások* utolsó verse? „Bordáim közti hangot hallgatok / naponta az egyszer-volt dallamot / zúgókk kondulnak bele rokonok / útnak eredtem / megszűntem régen / világgá lettem / ez a hang vagyok” (kiemelés: A. J.). Ez a szívhang adja költészetének alapritmusát, ez a veszélyeztetett szívhang, mely, különösen a *Férfihangra* kötet óta, egyre határozottabb dallamot és gondolatritmust ír elő számára metronomként. (Érdemes összevetni a *Nyílttengerben* még interpunkciókkal szerepeltetett, a *Férfihangra* kötetben viszont már az új stílusra áthangszerelt változatú *Madártávolat* című verset!)

A *Rovásokban* láthatjuk, hogy a tanítómesterek elvesztésével egyidejűleg miként válik egyre véglegesebben és karakterisztikusabban tanítómesterré ő maga —, költőként filozófussá, bár korántsem „versben filozofáló”, még kevésbé „filozófiákat megverselő” lírikussá. Különösen a *Közbeszólások Hérakleitoszba*, *A hírnök*, *A túlság dicsérete*, a *Seneca sírfelirata* vagy az *Előszó a halálhoz* szemlélteti ezt a pályafordulatot. Az utóbbi a *Káromlás Scott kapitányért* óta Rába legfontosabb hitvallása: „Én boldogan halok egyetlen életemben / csillagomat magasztalom / mert szabad léleknek születtem nem barbárnak / szívemben hellén nap süttött felhőtlen igazság / nem oktalan állatként éltem hanem emberi bölcsességgel”. (*Magvető*.)

ALFÖLDY JENŐ

Weöres Sándor: Ének a határtalanról

Weöres Sándor versei megszólítanak, színiük elé hívnak — legújabb kötete olvas-tán ismét ez az elemi tapasztalat elevenül meg bennünk. Egyszerű, noha korántsem könnyen teljesülő eredménye ez a modern lírának. A nagy költészetnek fő-fő erőfeszítései közé tartozott mindig is, hogy szövegezésből beszéddé változzék, s — az írásbeliség eláradása ellenére is — a személytelen papírlap fölszínére úgy vezesse a szót, mintha felelős közvetlenséggel énekmondóként adná át. Jó versben a szavak akkor is lélegzenek, recitálásra készítetnek, ha leírva találjuk őket. A hagyomány szerint Ronsard a 16. században nem írt le egyetlen verssort sem anélkül, hogy előzőleg szobájában fel s alá járva fennhangon el ne mondotta volna. A romantikával kezdődően a költészet hangzóságának elve, az *ut musica poesis* egyenesen program-szerűvé vált. S az utóbbi száz esztendőben nem egy jelentős alkotó eszményítette az orfikát, melyben ének, zene, tánc egyöntetű formája valósult meg.

Elég csak *Zsoltáira*, *Szimfóniáira*, a *Salve Reginára* s a *Magyar etűdökre* utal-nunk, hogy Weöresnek ez irányú, s a kortárs lírában párját ritkító törekvéseit szemünk előtt lássuk. Legújabb kötete négy ciklusa fölé is az „ének”-et írta, összefog-laló megjelölésül. Megkomponált ének ez, hacsak első és utolsó versdarabját tekint-jük is. Az *Ének a határtalanról* című vers kozmikus hazát ajánl, míg az *Atomfelhő* kis otthonokat is szétziláló vészt retteg. E két pólus között fenséges, tragikus, iro-nikus és komikus beszédhangok keverednek, de jó néhányszor megosztottak az egyes versek is. A címadó, s címoldalra is kirakott költemény például az *úrben* talál *hazát*, mintha a Vénusz és Sziriusz közt boldogságot kereső Kosztolányi *Aranysár-kányára* vagy Heidegger posztumusz nyilatkozatára utalna, mely szerint csak azért távolodunk egyre messzebb bolygónkról, mert végleg otthonatlanok lettünk rajta.